

**OILADAGI MUNOSABATLARNING BOLALAR PSIXOLOGIYASIGA
TA’SIRI ,OILADA FARZAND TARBIYASI***Jumayeva Zarnigor Ahatovna**Toshkent shahar Yashnobod tumani**244- maktab amaliyotchi psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada oiladagi munosabatlarning bolalar psixologiyasiga ta’siri, oila muhitining bolaning ruhiy rivojlanishidagi o‘rni hamda ijobiy va salbiy munosabatlarning oqibatlari yoritilgan. Shuningdek, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi roli va sog‘lom psixologik muhit yaratish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: oila, bola, psixologiya, munosabat, tarbiya, ruhiy holat, muloqot, mehr, ishonch, rivojlanish

KIRISH

Bola hayotidagi eng muhim muhit — bu oila hisoblanadi. Aynan oilada bola ilk bor mehrni, hurmatni, muloqotni va ijtimoiy munosabatlarni o‘rganadi. Shu sababli oiladagi munosabatlar bolaning psixologik rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Oila muhitining qanday bo‘lishi bolaning kelajakdagi xulq-atvori, ruhiy holati va jamiyatdagi o‘rnini belgilab beradi.

Agar oilada mehr-muhabbat, o‘zaro hurmat va tushunish hukmron bo‘lsa, bola o‘zini xavfsiz va ishonchli his qiladi. Bunday muhitda ulg‘aygan bolalar odatda ochiq, samimiy va o‘ziga ishongan bo‘lib voyaga yetadi. Ular o‘z fikrini erkin ifoda eta oladi, boshqalar bilan muloqot qilishda qiynalmaydi va ijtimoiy jihatdan faol bo‘ladi.

Aksincha, oilada janjal, sovuqlik yoki befarqlik hukmron bo‘lsa, bu bola ruhiyatiga salbiy ta’sir qiladi. Bunday bolalarda qo‘rquv, ishonchsizlik, tortinchoqlik yoki agressivlik kabi holatlar paydo bo‘lishi mumkin. Bola o‘zini yolg‘iz his qiladi, bu esa uning o‘qishiga va umumiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Ota-onaning bolaga bo‘lgan munosabati ham juda muhim. Agar ota-ona bolani tushunsa, uni tinglasa va qo‘llab-quvvatlasa, bola o‘zini qadrlangan his qiladi. Bu esa uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Aksincha, doimiy tanqid, solishtirish yoki bosim bolada tushkunlik va o‘ziga ishonchsizlikni keltirib chiqaradi.

Oiladagi muloqot sifati ham katta ahamiyatga ega. Ochiq va samimiy muloqot mavjud bo‘lgan oilalarda bola o‘z fikrini bemalol ayta oladi. Bu esa uning psixologik jihatdan sog‘lom rivojlanishiga yordam beradi.

Shuningdek, ota-onaning o‘zaro munosabati ham bolaga kuchli ta’sir qiladi. Agar ota-ona bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo‘lsa, bola ham shu modelni o‘zlashtiradi. Aksincha, nizoli muhit bolaning ruhiy holatiga salbiy ta’sir

qiladi. Bolaning psixologik rivojlanishida mehr va e'tibor muhim o'rin tutadi. Bola o'zini sevib, qadrlanganini his qilsa, uning ruhiy holati barqaror bo'ladi. Shu bilan birga, bolaga ma'lum darajada erkinlik berish ham zarur. Bu uning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Oila muhitida ortiqcha qattiqqo'llik ham, haddan tashqari erkinlik ham zararli bo'lishi mumkin. Eng to'g'ri yondashuv — bu mehr va talab o'rtasidagi muvozanatni saqlashdir. Oilaviy muhitning bola psixologiyasiga ta'siri, avvalo, oiladagi munosabatlarga bog'liq.

Ota-onalar o'rtasidagi sevgi, qo'llab-quvvatlash va hamjihatlik bola psixologiyasini mustahkamlaydi. Ijobiy oilaviy muhit bolalarga muammolarni hal qilishni, boshqalar bilan yaxshi munosabatda bo'lishni va o'z his-tuyg'ularini ifodalashni o'rgatadi. Ijobiy oilaviy muhitda bola ko'proq mustaqil bo'ladi, o'zini hurmat qiladi va ijtimoiy muhitda o'zini erkin ifodalaydi.

Boshqa tomondan, salbiy oilaviy muhit bola psixologiyasini buzishi mumkin. Ota-onalar o'rtasidagi janjallar yoki bolaga qarshi yomon muomala, bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir qiladi. Salbiy muhitda bolalar o'zlarini xavfsiz his qilmaydi, o'zlariga past baho berishadi va boshqalar bilan yaxshi munosabatlar o'rnatishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu, o'z navbatida, bolalar o'rtasida agressiv xulqatvor, ijtimoiy izolyatsiya va ruhiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Tadqiqotda olingan natijalar, ota-onalarning bolaga nisbatan tarbiyaviy uslublari va oiladagi munosabatlarning bolalar psixologiyasiga ta'sirini o'rganishda muhim omil bo'lishini ko'rsatdi. Ota-onalar o'z bolalariga qanday munosabatda bo'lishlari, ular bilan qanday aloqada bo'lishlari bola psixologiyasida uzoq muddatli o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Oilaviy muhit bola psixologiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ijobiy oilaviy muhit bolalarning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi, salbiy oilaviy muhit esa ularning psixologik va ijtimoiy holatiga salbiy ta'sir qiladi. Ota-onalar, pedagoglar va jamiyat, bolalarning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun oilaviy muhitni yaxshilashga harakat qilishlari kerak. Shuningdek, bolalarni ijobiy oilaviy muhitda tarbiyalash, ularning psixologik salomatligini va ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Aynan bolalar o'rtasida sodir etilayotgan deviant (xulqi og'ishgan) xulq-atvor ko'rinishlari jumladan, jinoyatchilik, giyohvandlik, agressivlik, suitsid kabi turli jamiyatimiz uchun yot bo'lgan illatlar oilada shaxslararo munosabatlarning to'g'ri tashkil etilmaganligidan kelib chiqmoqda. Bunda, ota-onalar farzandlari tarbiyasiga befarq, loqayd munosabatda bo'lishi, oilada sog'lom turmush tarzini to'g'ri yo'lga qo'yilmaganligi, ota-onalarni farzandlarining yoshiga xos bo'lgan psixologiyasini, ularga xos bo'lgan shaxslararo munosabatlar to'g'risidagi bilimlarini yetishmasligi tufayli jamiyatimiz uchun zid bo'lgan xatti-harakatlarning yuzaga kelayotganligi, natijada, ilmiy asoslangan ota-onalar va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning psixologik jihatlarini ochib berishligini taqozo etadi.

Birinchidan, ijtimoiy muhitdagi turli hodisalar insonning ongiga bevosita ta'sir qilib, unda chuqur iz qoldiradi.

Ikkinchidan, tashqi ijtimoiy muhit ta'sirining chuqurroq va mustahkamroq bo'lishiga odamning o'zi yordam beradi. Ma'lumki, bolalar o'z tabiatlariga ko'ra, yoshlik chog'laridan boshlab, nihoyat darajada taqlidchan bo'ladilar. Bolalar katta odamlarning barcha hatti-harakatlariga bevosita taqlid qilish orqali bu hattiharakatlarni, yaxshi-yomon fazilatlarini o'zlariga singdirib boradilar. Bolalar oilada, ko'cha-ko'yda, katta odamlarning har bir harakatlarini, o'zaro munosabatlarini zimdan kuzatib turadilar.

To'g'ri, hozirgi globallashuv va integratsiyalashuv jarayonlarining kuchayishi munosabati bilan oilaning etnopsixologik xususiyatlaridagi milliy barqarorlik susayib, zamonaviylashish tendentsiyasi yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Bu fikrga V.V.Boyko ham qo'shilib, bolalarda xarakter shakllanishiga ta'sir etuvchi zamonaviy oilalarning o'ziga xos xususiyatlarini quyidagicha ajratib ko'rsatadi:

-Birinchi, oilaning nuklearlashib borishi oqibatida yani oilada er-xotin va farzandlardan iboratligi zamonaviy kam farzandli nuklear oilalarning ko'p avlodli oilalardan farqli ravishda bola xarakterining shakllanishida o'ziga xos ijtimoiypsixologik muhitni tashkil etadi. Bunday oilalarda ko'pincha shaxslararo munosabatlarning qisqa zanjiri ustunlik qiladi, oila a'zolarining o'zaro bir-biriga ta'sir etish vositalari chegaralangan, shuningdek, taqlid qilish uchun namuna va vaziyatlar ham kam shakllanganligi bilan farqlanadi.

-Ikkinchi, oiladagi o'ta bog'liq va bir xildagi munosabatlar oqibatida bolalarning ota-ona xulqi namunalarini mustahkam egallashlari ehtimolligini oshiradi. Ota-onalar xulq-atvoridan tanlab olish chegaralangan bo'lganligi sabab, bolalar ijtimoiy-tipik xususiyatlarni egallashi, qaysiki, o'zida ham mikromuhit, ham individual xususiyatlarining aks etishi ehtimolidan holi emasdir.

Keltirilgan turli ilmiy ma'lumotlardan kelib chiqib ta'kidlash mumkinki, zamonaviy oilaning o'ziga xos xususiyati o'sib kelayotgan yosh avlod uchun insonparvarlik tajribasining cheklanganligi bilan ifodalanadi.

Bazi yosh oilalarimizda bolalar, o'smirlar, katta kishilar va boshqa shaxslarga nisbatan kommunikativ tolerantlik (bag'rikenglik) sifatleri yetarlicha o'z aksini topmaganligi, oila a'zolari o'rtasida yetarlicha ma'lumot almashinish chegaralangan, to'g'ri yo'lga qo'yilmagan, bori ham hozirgi vaqtda ommaviy axborot vositalari bilan aloqa o'rnatish orqali amalga oshirilishi, shuningdek, «biz» tushunchasi va unga munosabat yetarlicha rivojlanmaganligi bilan ajralib turadi. Ko'pgina holatlar oqibati sifatida yuqori darajada bolalarning «personifikatsiyasi», ya'ni oila davrasida bolalarning o'z «men» ini ko'rsatishi hisoblanib, bu o'zining haqligini ta'kidlash, o'zini ota-onalarga qarama-qarshi qo'yish, ularga qarshi harakatlar qilish, ularning

qadrini, obro'sini ni inkor etish, ular berayotgan maslahatlardan to'liq foydalanmaslik orqali namoyon bo'lmoqda.

Bu esa bola xarakter xususiyatlariga xos bo'lmagan begonalashishning ayrim shakllarini yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Ayni vaqtda oilada shakllangan oila a'zolarining begonalashishi bolalarning boshqa doiralarda ya'ni, turli guruhlar va soatlab axborot vositalari bilan band bo'lishiga olib kelmoqda. Oila a'zolari o'rtasidagi kommunikativ a'loqalarning cheklanganligi, qondirilmagan shaxslararo munosabatlarnatijasida bolalar o'zining ehtiyojini, endi norasmiy guruhlariga qo'shilish, noan'anaviy mashg'ulotlar bilan shug'ullanayotganini kuzatishimiz mumkin.

Bunday bolalar va ota – onalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir munosabati jarayonidagi ayrim negativ holatlarni yuzaga kelishini V.V.Boyko quyidagicha talqin etadi.

Oiladagi o'ta qat'iy chegaralangan oila a'zolarining munosabatlari, bunda, ota – onalarning o'ta talabchanligi, bolalarda ning xarakter xususiyatlarida nuqsonli xislatlarini keltirib chiqaradi. Bu o'z navbatida ota – onalarning bolaga nisbatan munosabatida yanada qat'iy holatlarning xosil bo'lishiga olib keladi. O'zaro munosabatlarning agressiv holati natijasida esa bir biriga nisbatan bemehrlilik, qo'pollik va ota – onalarning qo'rsiligi bolalarda agressivlik reaksiyasini uyg'otadi va o'zaro munosabatlar jarayonida ziddiyatlarni yuzaga kelishiga sabab bo'lishini kuchaytiradi.

Munosabatlarning kelishuvchanlik holati. Bu holatda ota-onalar kompleks bolalar kompleksini hayotga yo'naltiradi. Masalan, ota-onaning doimiy ravishda boladan noroziligi, bolasini tanqid qilishi, urishishi, xaqorat qilishi, tahqirlashi boladada o'z navbatida aybdorlik xissini shakllantirib, uni maktabda, maktabdan tashqari jamoalarda himoya reaksiyalarining yetishmasligiga, muloqotda o'zini chetga tortishiga, o'z-o'zini himoya qila olmaslikga, biror ta'sirga tezda javob qaytara olmaslik holatiga va o'zini tezda yo'qotib qo'yish holatiga olib keladi. Bolalarning bunday xulq atvori ota-onalari va atrofdegilar uni boshqarishiga, boshqalarga tobe bo'lib qolishga, bog'lanib qolishiga, mustaqil bo'la olmasligiga sabab bo'ladi. Ketma-ket bo'lmagan munosabatlar.

Bunda ota-onalarning bola tarbiyasidagi ehtiyotsizligi, loqaydligi vabolaga nisbatan talabchan bo'lmasligi bilan ajralib turadi. Bolalarga nisbatan qo'yilgan noto'g'ri talablar yo o'zini oqlamagan yoki o'ta yumshoq ko'rinishda bo'lib, muayyan bir harakati uchun bir safar jazolasalar, keyingi safar e'tiborsiz qoldirishining natijasiadir. Bunday holatlarda bolalar hulq-atvor normalarida, burch, ma'suliyat hissi kabi tushunchalar haqida o'ylamaydi va muayyan tasavvurlarga ega bo'lmaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oiladagi munosabatlar bolaning psixologik rivojlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Sog‘lom, mehrga asoslangan va hurmatli muhitda ulg‘aygan bola kelajakda barkamol, ishonchli va ijtimoiy faol shaxs bo‘lib yetishadi. Shuning uchun har bir ota-ona oilada ijobiy muhit yaratishga intilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Shoumarov G'.B. "Oila psixologiyasi" "SHARQ" 2008yil
2. Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya: Ped. in-t. talabalari uchun o‘quv qo‘llanma M.G.Davletshin umumiy tahriri ostida. – T.: O‘qituvchi, 1974. – 194 s.
3. Dostmuhammedova Sh.A., Tillashayxova X.A., Baykunsova G., Ziyavitdinova G. "Umumiy psixologiya". Toshken, 2020-yil
4. Ziyonet